

Одрехівський Р. В.

кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри дизайну, Національного
лісотехнічного університету України, м. Львів

СОЛЯРНІ ЗНАКИ У ДЕКОРАТИВНОМУ РІЗЬБЛЕННІ ЦЕРКОВ В ГАЛИЧИНІ

Анотація. У статті розглянуто малодосліджені питання застосування солярних знаків у декоративному різьбленні церков в Галичині. Досліджено культурове застосування солярних знаків із сивої давнини. На конкретних зразках показано застосування таких знаків і у XIX та XX століттях.

Ключові слова: солярні знаки, декоративне різьблення, церкви в Галичині.

Аннотация. Одрехивский Р. В. Солярные знаки в декоративной резьбе церквей в Галиции. В статье рассмотрено малоисследованные вопросы применения солярных знаков в декоративной резьбе церквей в Галиции. Исследовано культуровое применение солярных знаков с древних времен. На конкретных примерах показано применение таких знаков в XIX и XX веках.

Ключевые слова: солярные знаки, декоративная резьба, церкви в Галиции.

The summary. Odrakhivsky R. W. River of Century Solar signs in a decorative carving of churches in Galicia. In article it is considered less studied questions of application of solar signs in a decorative carving of churches in Galicia. Cult application of solar signs since ancient times is investigated. On concrete examples application of such signs in XIX and the XX-th centuries is shown.

Keywords: solar signs, decorative carving, churches in Galicia.

Постановка проблеми. У нове XXI століття українська мистецтвознавча думка вступила із низкою малодосліджених проблем. Зокрема, це стосується нашої духовності. Ще донедавна ідеологія пануючого режиму не сприяла ґрунтовному дослідженню наших стародавніх вірувань, значень стародавніх знаків, символів тощо. Ця важлива ділянка нашої духовної спадщини була на маргінесі досліджень.

Таким чином у XX столітті стародавні знаки – символи, в т. ч. і солярні, у багатьох випадках уже виконували лише декоративну функцію, поступово втрачаючи своє семантичне значення. Це стосується і декоративного різьблення, яке прикрашає інтер'єри українських церков, зокрема галицьких.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В радянській літературі питань дослідження солярних знаків торкався серед інших, зокрема, Б. Рибаків [1] та інші дослідники. У період державної незалежності цю проблему досліджували М. Станкевич [2], М. Селівачов [3] та інші науковці у загальному контексті дослідження української орнаментики. Однак тема дослідження солярних знаків у всебічному аспекті потребує ширшого опрацювання.

Формулювання цілей статті. Наша наукова задача полягає у тому, щоб на основі опрацювання праць попередників та власного зібраного матеріалу розпочати більш ширше дослідження застосування солярних знаків у давній язичеський період та у християнському культі, зокрема – у декоративному різьбленні церков в Галичині.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Застосування солярних знаків на території України сягає сивої давнини. У різних частинах території, заселеної колись праслов'янами, зустрічаються в могилах посудини із зображенням солярних знаків на дні. Причому ці знаки зображені не на видимому боці дна, а на тій площині, яка обернена вниз, до землі [4].

Хрестоподібні кола, розети слугували в давнину символами вогню, сонячного божества [5]. Далі відбулося переосмислення солярного значення хреста – він стає символом християнства [6]. Що стосується найпростіших геометричних мотивів, таких як горизонтальна і хвиляста лінія, то вони, напевно, означали землю і воду [7]. Різьблені мотиви на фасадах чи в інтер'єрах житла виконували антропоїчні (захисні) функції [8].

Зрозуміло, що це стосується і сакральних споруд. Покажемо у цьому сенсі вхідний фасад церкви з с. Кривки на Львівщині [9], декорований різними плоскорізьбленими мотивами – зубчастий, розети, хреста у колі тощо. Оригінальний декор вхідних дверей деяких церков – “ялинковий” у церкві Св. Архангела Михайла (1832 р.) с. Туринське (Сянського повіту, Лемківщина, сьогодні – Прикарпатське воєводство, Польща), “ромбовий” з вертикальним хрестом у центральному ромбі у церкві Св. Арх. Михайла (1754 р.) з м. Комарно Городоцького району Львівської обл. та інших церков. Цікаво прикрашені бічні (північні) вхідні двері до церкви Благовіщення (1927 р.) с. Гребенів Сколівського району Львівської обл. (рис. 1). У центрі їх декорує різьблена багатопелюсткова квітка-розета, у нижній частині

Надійшла до редакції 05.05.2011

Рис. 1. Північні двері із церкви Благовіщення с. Гребенів Сколівського району Львівської області. Церква з 1927 р.

Рис. 2. Кіот із собору Пресвятої Трійці (поч. XX ст.). м. Дрогобич Львівської області.

фільонка з ромбовим укладом елементів. Однак, інколи різьба входних дверей відображає розмаїття різьблених сюжетів християнської символіки, подібно декорів царських врат, як на входних дверях церкви Успіння Пресвятої Богородиці Львівської обл., (1904 р.) з м. Стрия чи собору Пресвятої Трійці (1904 р.) з м. Дрогобича Львівської обл., (початок XX ст.). Так, на дверях згаданої стрийської церкви верхні фільонки удекоровані реалістичної манери рельєфною різьбою з мотивами лози, грон та листків винограду, а дві нижні фільонки – виїмчастою різьбою, стилізованою під декоративну графіку початку XX ст.: у центрі на середохресті зображена чотирьохпелюсткова квітка-розета, а від неї відходить у чотири кінці мотив широкого листка, на кожному з чотирьох його кінців – рівносторонній хрест у колі.

На головних входних дверях Святотроєцької дрогобицької церкви на двох верхніх фільонках зображено типовий мотив давньої різьби царських врат – різьблена високим рельєфом чаша в оточенні більш низькорельєфних – мотиву листя, а під нею – “Всевидячого Ока”.

Однак, як вважають дослідники, з плином часу орнаментика народного мистецтва значною мірою втратила своє давнє значення і на перше місце вийшла її декоративна функція [10]. Так, наприклад, багатопелюсткова розета вже виступає абстрактним образом квітки [11].

У кінці XIX – на початку XX ст. солярні знаки у низці іконостасів, зокрема виконаних в українському

стилі, подаються у традиційній манері гуцульської чи бойківської плоскорізьби. Показовими у цьому аспекті є іконостаси собору Пресвятої Трійці з м. Дрогобича чи церкви Покрови Пресвятої Богородиці з м. Івано-Франківська (Княгинин), як і інші предмети обстави церковного інтер'єру, зокрема кіот з живописним образом “Ісус Христос” з тієї ж церкви Пресвятої Трійці з м. Дрогобича (рис. 2).

Одним із найпоширеніших солярних знаків галицької сакральної різьби другої половини XIX – першої пол. XX ст. є розета (розетка). Розета – символізоване зображення квітки у плані – один з найпопулярніших мотивів рослинного орнаменту, правдоподібно, пов'язаний з культом сонця [12]. Ці сонячні знаки були дуже поширені у слов'ян, ними оздоблювали житла, меблі та предмети побуту, вони надовго збереглися у мистецтві, втрапивши свій первісний символічний зміст [13]. Як вважають дослідники, зі зміцненням християнства поганські культу, в тому числі й культу небесних світил, поступово відмирили, але символічні зображення їх продовжували існувати, причому одні і ті самі зображення в мистецтві Київської Русі мали мати як декоративне, так і символічне значення [14]. Різьблені розети прикрашають саркофаг з Десятинної церкви (перша пол. XI ст.). Кожна розета встановлена у центр колоподібного елемента орнаменту.

Розети прикрашають також різні шиферні плити із київського Софійського собору. У цих декорах знаходимо і вихрові, і хрестові, і квіткові розети.

Однак, наявність хрестових розет може бути тлумаченням їх взаємозв'язку із християнським культом. Адже за своїм походженням хрест також можна поєднати із солярними знаками. Зокрема, це помітно в аналізі різьблених плит парапетів хорів Спаського собору у Чернігові [15]. Основу різьбленої композиції плити становить ромб, у який вписані розети. Чотири великі розети розташовані по кутах прямокутного поля плити. Дві з них – розети-хрести. Отже, у давньоукраїнському мистецтві було здійснено поєднання кола, хреста, розети у єдиний елемент, який, поза сумнівом, міг нести і давнє значення солярного знаку, а тепер уже виступає одночасно і хрестом, символом християнства.

Згідно даних, опублікованих дослідниками, розета, хрест, коло-розета та інші варіанти із цих елементів побутували як знаки на кераміці Трипілля – Кукотень (понад IV тис. років до н.е.) [16]. Отже, на теренах України існували ще у дохристиянський період.

Після середньовіччя в українському мистецтві солярні знаки зустрічаємо в декоративному графічному обрамленні сторінок друкованих видань, різьбі кіотів в ренесансовий та бароковий періоди, у які були вставлені живописні образи. Тому декоративна різьба кіотів інколи, де в чому перегукується з графікою української книги XVI-XVIII століть. Досить порівняти орнаментацию обрамлення на українських іконах XV-XVI ст. [17] та обрамлення графічних портретів Василя Великого із «Службника» 1604 р. із Сірятина [18] чи Святого Каліста із фронтосписа «Свагелія учительського» 1606 р. з Крилоса [19]. Окремі орнаментальні мотиви цього обрамлення нагадують різьблені мотиви не тільки кіотів, але й царських врат з Галичини XVII ст. [20] чи царських врат з с. Сопіт [21].

Характерною особливістю обох щойно згаданих гравюр є те, що кожна з них у нижній частині удекорована квіткою-розетою. Характер орнаментики цих книгодруків відзначається прагненням підкреслити об'ємну пластичність розети. У гравюрі із ликом Василя Великого округла квітка-розета доповнена зображеннями в обох нижніх кутах півциркульної квітки-розети, як у композиції декоративної різьби кіотів «під український стиль» початку XX століття, зокрема у декорі кіоту із центральним образом «Ісус Христос» з церкви Пресвятої Трійці з м. Дрогобича Львівської області. Таким чином, декоративна різьба предметів облаштування церковного інтер'єру початку XX ст. у руслі українського стилю тісно взаємопов'язана із графікою українських стародруків, зокрема, з графічним зображенням Василя Великого – із стратинського «Службника» початку XVII ст.

Варто підкреслити, що елементи композиції у формі кола або півкола декорують по кутах графічні обрамлення і низки інших гравюр того часу, як і згаданої «Святого Каліста». По всіх чотирьох кутах гравюру декорують анімалістичні композиції у колі. Отже, з одного боку, помітне подальше застосування кола як одного з трансформованих солярних знаків (розети-квітки, сонця тощо), з другого, внутрішнє наповнення анімалістикою продовжує традиції

звіроподібного стилю, поширеного у мистецтві інших народів та українського середньовіччя.

Таким чином, давні солярні знаки – найчастіше у формі розети, сонця, місяця, голівки квітки – широко увійшли в сакральну та меморіальну різьбу в Галичині у другій половині XIX – першій половині XX ст.

Варто зазначити, що дослідники фіксують факт великої популярності в українському народному мистецтві мотивів давніх солярних знаків саме у таких формах. Так, М. Селівачов наводить 14 основних варіантів круглих елементів української народної орнаментики [22], а також 18 варіантів мотиву «сонця» [23]. Цікаво, що серед версій останнього дослідник подає 7 варіантів, які зустрічаються конкретно у різьбі та випалюванні. Це свідчить, зокрема, про велику популярність різних варіантів мотиву «сонця» у декоративній різьбі.

Висновки. Солярні мотиви – одні із найдавніших в українському мистецтві. Поруч із іншими вони широко застосовувались у декоративному різьбленні у церквах в Галичині. До найпоширеніших солярних знаків у декоративному різьбленні належала розетка. У наш час масового відновлення культового будівництва важливе значення матимуть дослідження, які не тільки показуватимуть генезу, спосіб трактування рисунку, але тлумачення символіки цих мотивів. Адже значення цих мотивів у ході історії у багатьох випадках було призабуто.

Література:

- [1]. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян — М.: Наука, 1981. — 606 с. [2]. Станкевич М. Українське художнє дерево XVI – XX ст. — Львів, Інститут народознавства НАН України, 2002. — 479 с., іл.
- [3]. Селівачов М. Лексикон української орнаментики. — К.: Редакція вісника «Ант». — 2005. — С. 399.
- [4]. Рыбаков Б. А. Цитована праця — С. 234.
- [5]. Культура і побут населення України / Редкол.: Наулко В. І., Аргюх В. Ф., Горленко В. Ф. та ін. — К.: Либідь, 1991. — С. 185.
- [6]. Там само.
- [7]. Там само.
- [8]. Там само. — С. 186.
- [9]. Знаходиться на території ЛМНАП.
- [10]. Культура і побут населення України... — С. 185.
- [11]. Там само. — С. 186.
- [12]. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. — Львів: Афіша, 2000. Т. 2. — С. 175.
- [13]. Історія українського мистецтва Т. 1. К.: УРЕ. — 1966 — С. 231.
- [14]. Там само.
- [15]. Жишкович В. Пластика Русі-України. — Львів: Інститут народознавства, 1999. — С. 62.
- [16]. Кодлубай І., Нога О. Прадавня Україна. — Львів: Українські технології. — 2001. — С. 97.
- [17]. Драган М. Українська декоративна різьба XVI-XVIII ст. — К.: Наукова думка, 1970. — С. 15.
- [18]. Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII ст. — Львів: Видавництво Львівського університету, 1971. — С. 101.
- [19]. Там само. — С. 104.
- [20]. Драган М. Українська декоративна... — С. 34.
- [21]. Там само. — С. 36.
- [22]. Селівачов М. Лексикон української орнаментики — К.: Редакція вісника «Ант». — 2005. — С. 252.
- [23]. Там само. — С. 199.